

۱۳۵۵۹۹۱

تظام اخلاقی

عزائی

مؤلف:

دکتر گیتی داودی

سرشناسه	: داودی، گیتی.
عنوان و نام پدیدآور	: نظام اخلاقی غزالی/ مولف گیتی داودی.
مشخصات نشر	: تهران: تایماز، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۱۵۰ص.
شابک	: 978-600-403-070-0
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه:ص.۱۴۷.
موضوع	: غزالی، محمد بن محمد، ۴۵۰ - ۵۰۵ ق. -- دیدگاه درباره اخلاق
موضوع	: غزالی، محمد بن محمد، ۴۵۰ - ۵۰۵ ق. -- نقد و تفسیر
موضوع	: غزالی، محمد بن محمد، ۴۵۰ - ۵۰۵ ق. -- احیاء علوم الدین -- نقد و تفسیر
موضوع	: غزالی، محمد بن محمد، ۴۵۰ - ۵۰۵ ق. -- کیمیای سعادت -- نقد و تفسیر
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۴ ۲۷۳۲ الف / BBR۶۱۱
رده بندی دیویی	: ۱۸۹/۱
شماره کتابخانه ملی	: ۳۹۲۷۳۸۷

انتشارات تایماز

نظام اخلاقی غزالی

ناشر :	تایماز
مولف :	دکتر گیتی داودی
صفحه آرا :	هانی توانایان فرد
طراح جلد :	محمد حسین فدایی
مدیر اجرایی :	مجید باشعور
چاپ و صحافی :	تایماز
نوبت چاپ :	اول - ۱۳۹۵
شمارگان :	۱۰۰۰
قیمت :	۱۷۰۰۰ ریال
شابک :	۹۷۸-۶۰۰-۴۰۳-۰۷۰-۰

حق چاپ محفوظ و متعلق به مولف می باشد.

آدرس: تهران - خیابان کارگر جنوبی - خیابان روانمهر - پلاک ۱۵۸ - طبقه ۳ صندوق پستی: تهران ۱۳۱۴۵-۶۴۸
 تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۰۲۷۴۴ موبایل: ۰۹۱۳۷۲۴۴۵۳۵ ایمیل: taymazpub@yahoo.com

فهرست مطالب

مقدمه	۱۵
نگاهی اجمالی به احیاء علوم الدین	۱۹
۱- ربع عبادات	۱۹
۲- ربع عادات	۱۹
۳- ربع مهلکات	۲۰
۴- ربع منجیات	۲۰
فصل اول: سعادت از منظر غزالی	۲۳
۱-۱- مقدمه	۲۵
۱-۲- غزالی و سعادت	۲۶
۱-۳- سعادت، هدف غایی اخلاق	۲۶
۱-۴- معرفت نفس و ارتباط آن با سعادت	۲۸
۱-۵- غایت سعادت	۳۰
۱-۶- شیوه‌های کسب سعادت	۳۱
۱-۶-۱- معرفت خدا	۳۱
۱-۶-۲- متابعت شریعت	۳۳

- ۳۳-۱-۶-۳- ذکر خدای متعال ۳۳
- ۳۴-۱-۷- طریق سعادت، علم و عمل ۳۴
- ۳۷-۱-۸- کدام علم؟ کدام عمل؟ ۳۷
- ۴۰-۱-۹- سعادت حقیقی در جهان آخرت میسر است ۴۰

فصل دوم: طبقه‌بندی و نظام اخلاقی غزالی ۴۳

- ۴۵-۲- مبانی انسان‌شناسی غزالی ۴۵
- ۵۰-۲- مبانی ارزش‌شناسی ۵۰
- ۵۰-۲-۲- تعریف اخلاق از نظر غزالی ۵۰
- ۵۱-۲-۴- تغییرپذیری اخلاق و شیوه‌های آن ۵۱
- ۵۳-۲-۵- تعریف نیک و بد و تشخیص مصادیق آن دو ۵۳
- ۵۴-۲-۶- اتم‌ها، فضایل و ذایل، طریقه حد وسط ۵۴
- ۵۶-۲-۷- ساختار کلی نظام اخلاق غزالی ۵۶
- ۵۸-۲-۸- فضایل فلسفی (فضایل اصلی) ۵۸
- ۶۱-۲-۹- فضیلت قوه عدل ۶۱
- ۶۴-۲-۱۰- جایگاه فضایل فلسفی در نظام اخلاقی غزالی ۶۴
- ۶۶-۲-۱۱- فضایل دینی (احکام شرع) ۶۶
- ۶۶-۲-۱۱-۱- عبادات ۶۶
- ۶۷-۲-۱۱-۲- عادات ۶۷
- ۶۹-۲-۱۲- فضایل صوفیانه (صفات منجیات) ۶۹
- ۷۰-۲-۱۲-۱- توبه؛ آغاز فضایل صوفیانه ۷۰
- ۷۲-۲-۱۲-۲- صبر و شکر ۷۲
- ۷۳-۲-۱۲-۳- خوف و رجاء ۷۳
- ۷۳-۲-۱۳- غزالی و تصوف ۷۳
- ۷۵-۲-۱۴- رذایل (صفات مهلکات) ۷۵
- ۷۷-۲-۱۴-۱- شهوت‌رانی و شیوه‌های تهذیب ۷۷
- ۷۸-۲-۱۴-۲- راه‌های کنترل شهوت ۷۸
- ۷۹-۲-۱۴-۳- خشم و غضب و درمان علمی و عملی ۷۹

۱۴-۲-۴- حسادت و راه حل اجمالی و تفصیلی	۱۳
۱۴-۲-۵- کبر و عجب و ریشه کنی	۱۷
۱۴-۲-۶- جاه طلبی و روش درمان	۹۴

فصل سوم: ویژگی های نظام اخلاقی غزالی

۱-۳- نظرات اخلاقی در رابطه با عقل و دین	۹۹
۱-۱-۳- نظریه امر الهی	۹۹
۲-۱-۳- نه به قائل به سازش عقل و دین	۱۰۱
۳-۱-۳- نظر قائل به استقلال عقل	۱۰۲
۲-۳- نظریات غایت گرا و وظیفه گرا	۱۰۲
۳-۳- نظریه غایت گری اخلاقی غزالی	۱۰۴
۴-۳- منشأ اصول اخلاقی در حلقه غزالی	۱۰۵
۵-۳- نقش خدا در اخلاق غزالی	۱۰۶
۶-۳- معنای عقل در نظر غزالی	۱۰۷
۷-۳- سهم عقل و وحی در نظام اخلاقی غزالی	۱۱۰
۸-۳- ترکیبی بودن نظام اخلاقی غزالی (عقل و وحی و شهود)	۱۱۸
۹-۳- مخالفت غزالی با عقل فلسفی	۱۲۲

فصل چهارم: جمع بندی

نظام اخلاقی غزالی در یک نگاه

منابع و مآخذ

۱۴۷

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

جامعه بدون نظام اخلاقی قابل تربیت نیست، دوام و بقاء نخواهد داشت. آگاهی از واقعیت نهایی زندگی موضوعی است که جامع بشری به دنبال آن بوده‌اند. موضوع اخلاق از قدیمی‌ترین موضوعاتی است که از دیرباز به فلاسفه و متفکران را به خود جلب کرده، این مسأله که تحولات و فراز و نشیب‌های بسیاری در سیری کرده به دوره یونانی از حیات اندیشه فلسفه برمی‌گردد، به نحوی که برخی از فلاسفه این دوره مانند سقراط (۴۷۰-۳۹۹) اخلاق را در پیروی از دستورات خرد معنا می‌کنند، افلاطون شاگردش (۴۲۷-۳۴۷) مسائل اخلاقی را مبتنی بر مابعدالطبیعه^۱ تفسیر می‌کند و بالاخره ارسطو (۳۸۴-۳۲۲) در اخلاق نیکوماخس^۲ معیار اخلاق را عقل دانسته و نوشته‌های وی در فلسفه اخلاق، اهمیت ویژه‌ای دارد و در دوران کنونی بیش از همه، موضوع پژوهش و تفسیر بوده است. در تفکر اسلامی کندی (۲۵۳-۱۸۵) نخستین فیلسوفی بود که از آن سخن گفته و حدود ربع قرن بعد فارابی (۳۳۹-۲۵۷) و سپس ابن‌سینا (۴۲۸-۳۷۰) موضوع بحث را از دید فلسفی محض و صرفاً عقلانی بررسی نموده و هم‌زمان با او ابن‌مسکویه (۴۲۱-۳۳۰) اخلاق را از دیدگاه عقلی صرف مورد بحث قرار داد، که در فلسفه

1 Metaphysics

2 M'commachean Ethics

اخلاقی پیرو ارسطو بود، و تا اندازه‌ای از افلاطون نیز تأثیر گرفته، حدود یک قرن بعد غزالی (۵۰۵-۴۵۰) در یک نگاه ضد فلسفی و آمیخته با آموزه‌های دینی، تقریباً تمام آنچه فلاسفه پیش از وی درباره اخلاق گفته بودند را مورد انتقاد جدی قرار می‌دهد. باتوجه و بررسی بیشتر در کتب اخلاقی مسلمان این نکته روشن می‌گردد که؛ مفاهیم و مندرجات کمابیش یکسان است، نخست علم اخلاق را تعریف نموده‌اند، سپس از فایده و غرض آن گفته‌اند و فضایل و رذایل و اقسام واقع در ذیل هر یک از آنها را ذکر و تعریف کرده‌اند. نگاه که اختلافی پیدا شده در آن خصوص به بحث پرداخته‌اند.

اما حق این است که سخن تازه و تحقیق جدیدی نیاورده‌اند، وانگهی بنابر شرایط و مقتضیات محیط نظام حکومتی و عوامل سیاسی و دینی و اقتصادی تنها ملزم شده‌اند که اخلاق ارسطویی و افلاطونی را گاه با مبادی اسلامی تلفیق کنند (ابن مسکویه، خواجه نصیر طوسی) و گاه آنرا با اصول مذهب تشیع (فیض کاشانی) و یا تصوف و زهد درآمیزند (غزالی). اما داوری صحیح درباره امکان تلفیق دیدگاه‌های اخلاق یونانی (به‌ویژه ارسطو) با تعالیم دینی، نیازمند بررسی دقیق‌تری است که خود مجال واسع می‌طلبد. اکنون که نه‌تنها شاهد رکود فضایل اخلاقی هستیم، بلکه بی‌تفاوتی جوامع بشری نسبت به نكوهش مرتکبین ارتکاب رذیله‌های اخلاقی و تشویق فرهیختگان اخلاقی باعث شده تا دیوار و مرز بین فضایل و رذایل اخلاقی فرو ریخته و تا آنجا که رذایل اخلاقی در جایگاه فضایل قرار گرفته و فضایل اخلاقی منسوخ و منسوخ گشته‌اند.

بدین ترتیب اگر به تأثیر اخلاق در جوامع بشری توجه بیشتری شود و اگر گفتار پیامبر (ص) به یاد آید که تمام و کامل ساختن مکارم اخلاق را غایت بعثت خود اعلام فرموده است (بعثت لاتمم مکارم الاخلاق) و اگر بالاترین وصف ستایش‌آمیز قرآن از اخلاق پیامبر (ص) مورد ملاحظه قرار گیرد، (انک لعلی خلق عظیم) نیازی به شرح و بسط در باب اهمیت اخلاق نیست.

بی‌تردید تزکیه نفس بستگی به شناخت صفات اخلاقی نجات‌بخش و صفات هلاک‌کننده دارد و هم‌چنین به علم و آگاهی به موجبات، عوامل و راه علاج آنها، و

این همان حکمت حقیقی است که خداوند صاحبان آن را ستوده، زیرا تنها با این معرفت سعادت جاودانی حاصل می‌گردد و بحث سعادت در نظام اخلاقی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و لذا طرح هر بحثی در مسایل اخلاقی بدون شناخت سعادت مانند انداختن تیری در تاریکی است که امیدی به اصابت آن نیست.

در این کتاب به بیان ساختار نظام اخلاقی غزالی پرداخته شده؛

نخست به تبیین و تحلیل سعادت اشاره گردیده،

آنگاه طبقه‌بندی ساختار نظام اخلاقی مطرح شده،

سپس ویژگی‌های نظام اخلاقی بررسی گردیده،

و در نهایت جمع‌بندی ارائه انجام شده است.

اتکاء تحقیق حاضر بیشتر به منابع آراء اخلاقی غزالی است (نه اقوال کلامی یا اصولی)، لذا این پژوهش عمدتاً به دو کتاب «احیاء علوم الدین» و «کیمیای سعادت» محدود گردیده، البته در اینکه این دو کتاب، اهم منابع تحقیق در آراء اخلاقی غزالی به شمار می‌آیند تردیدی نیست، اما بسیاری از موارد، برای درک بهتر نظر غزالی از آثار دیگر ایشان نیز مدد خواهیم گرفت.

در این کتاب حداکثر سعی خود را در اجتناب از اجازات خل و اطناب ممل مبذول داشته‌ام و هم‌چنین مطالب را واقع‌گرایانه و خارج از سلبه شخصی به تحریر درآوردم، لیکن با بضاعت اندک خالی از نقص و اشکال نخواهد بود که از این بات معذورم. امیدوارم که فتح بابی باشد تا آیندگان در این زمینه به خلق آثار جدید و مفید بپردازند.

در پایان خدای متعال را، که یکی از الطاف بی‌کران او توفیقی است نه، در علم‌آموزی از استادان و معلمان، نصیب بندگان خویش می‌کند، سپاس می‌گزارم و از درگاه او برای همه آنان که، به هر نحو و در هر جا، از خرمن ادب و فضلشان خوشه‌ای بر گرفته‌ام، سلامت و خیر و سعادت می‌طلبم.